

СПОГАДИ

Ярослав СЕРЕДНИЦЬКИЙ

УКРАЇНОЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ АНТІНА СЕРЕДНИЦЬКОГО

Антін Середницький народився 1 березня 1916 р. на хуторі поблизу села Вербовець (нині Лановецький район Тернопільської області). Його батько Тимофій і мати Катерина, уроджена Шандрук, господарювали на 14 гектарах. У сім'ї виховували 10 дітей, і всі отримали семирічну освіту. Антін був єдиним, хто закінчив Кременецьку українську гімназію.

Свою першу статтю “Тарас Шевченко і поляки” А. Середницький опублікував у 1934 р. під час навчання в Учительській семінарії при Кременецькому лицейі в часописі “Nasz Widnokrąg”. Завершив він навчання в Учительській семінарії у Подлясці Лісній на території Польщі в 1937 р. і вступив до Варшавського університету. Спеціалізувався на польській та українській філології, яку викладав один із кращих фахівців університету, міністр закордонних справ Уряду Української Народної Республіки на еміграції професор Роман Смаль-Стоцький. Професор не тільки блискуче читав лекції, але часто проводив час за дружньою бесідою зі студентами у власній оселі за чашкою чаю. До речі, проф. Р. Смаль-Стоцький, проф. І. Фещенко-Чопівський, генерали В. Змієнко, В. Сальський, П. Шандрук та інші представники цивільної і військової еміграції в Польщі надавали тоді значну фінансову допомогу українській студіюючій молоді.

У вересні 1939 р. А. Середницький після літніх вакацій опинився на окупованій Радянським Союзом території. До червня 1941 р. працював учителем, а потім директором школи в селі Шили на Кременеччині. За німецької окупації вчителював у Кременці, працював директором млина у Манівцях на Кременеччині. У 1941–1943 рр. опублікував кілька статей у рівненській газеті “Волинь”, редактором якої був Улас Самчук. Через те, що в одній з них із них проаналізував факти русифікації української мови, а в другій охарактеризував сталінську тоталітарну систему, був змушений виїхати на Захід навесні 1944 р.

Кілька місяців А. Середницький мешкав у Варшаві, де пережив Варшавське повстання та згодом був вивезений на примусові роботи до Німеччини. На початку 1945 р. повернувся до Польщі. Певний час учителював у селі поблизу Познані, а в 1948 р. повернувся до Варшави. Продовжив навчання у Варшавському університеті, одночасно працюючи в середніх вечірніх школах. Отримавши диплом магістра польської філології, працював викладачем у варшавських середніх та вищих навчальних закладах, а з 1960 по 1986 р. – на кафедрі української філології Варшавського університету.

З 1956 р. А. Середницький друкував статті в українській пресі у Варшаві – газеті “Наше слово”, додатку для дітей “Світанок” та місячнику “Наша культу-

ра”, де був членом редакційної колегії. У 1964–1987 рр. очолював творчу спілку Українського суспільно-культурного товариства (УСКТ), у 1976–1987 рр. був заступником керівника Товариства. Із 1991 по 2012 рік співпрацював із Товариствами “Польща–Україна” і “Варшава–Київ”.

За період із 1969 по 1987 р. А. Середницький опрацював і видав низку підручників з української мови і літератури для молодших класів українських шкіл у Польщі (“Грамматика української мови”, читанки “До грамоти”, “Дружність з книжкою”, “Дім і світ”, “У сім’ї та школі”, “Сучасне й минуле”, “Широчіють обрії” (у співавторстві з К. Кузиком) і методичний poradник із навчання української мови, виданий Варшавським університетом тощо.

У 1960–2000 рр. А. Середницький опублікував низку українознавчих статей у Польщі (видання “Наше слово”, “Наша культура”, “Ватра”, “Над Бугом і Нарвою”), в Україні (часописи “Вітчизна”, “Жовтень”, “Прапор” і газети “Літературна Україна”, “Молодь України”, “Волинь”, “Січеславський край”, “Зоря” та ін., а також у часописах “Дукля” (Словаччина), “Нова думка” (Югославія), “За синім океаном” (США), Бібліотека ім. Симона Петлюри (Франція) та ін.

А. Середницький у перші десятиліття літературної діяльності у Варшаві висвітлював у 286 публікаціях чимало проблем польської україніки та української політики у різних рубриках місячника УСКТ “Наша культура”. Він зосереджував увагу на українсько-польських літературних, культурних і громадських стосунках, розвиваючи цей важливий напрям українознавства на сторінках “Українського Календаря”, а також у збірниках і тематичних брошурах, які видавали Товариства “Польща–Україна” і “Варшава–Київ”.

Літературний доробок А. Середницького (псевдоніми А. С., Антін Більчук, Антін Верба, Василь Шандрук, Олександр Орач, Осія Лукич) станом на 1986 р. – 200 українських оповідань для дорослих і дітей, літературних розвідок, есе, фейлетонів про діяльність УСКТ, віршів, а також літературні збірки “Пройденим шляхом” (1976), “Мандрівка до Чайчинець” (1984) і брошури польською мовою “Українське суспільно-культурне товариство” (1976).

В оповіданнях А. Середницький описує життя земляків, що в різні часи перебували в Польщі. Наприклад, в оповіданні “Не знала куля” (1978) автор розповідає про героїчну загибель Андрія Потебні у бою польських повстанців 1863 р. проти царських військ, “Взяв би я бандуру” (1981) про пісенну культуру українських емігрантів, “На рабському хлібі” (1969) про життя українців за німецької окупації, “Порятунок” (1972) про Варшавське повстання. За його редакцією вийшли у світ 20 збірок віршів українських авторів із Польщі, зокрема й збірка лемківського поета Якова Дурди “Уродився я хлопом” (1982). А. Середницький переклав польською мовою повість Тараса Шевченка “Близнюки”, твори Ірини Вільде, Олеса Гончара, Михайла Стельмаха і Юрія Яновського. Загалом опублікував понад 1500 літературних і публіцистичних творів.

Вершиною багаторічної українознавчої праці А. Середницького, без сумніву, стало редагування в 1962–1988 рр. щорічного “Українського Календаря”, який видавало Українське суспільно-культурне товариство у Варшаві. Став він бажаною книжкою на столі українців у Польщі та за її кордонами. Календар висилали за передплатою, привозили з Варшави до Львова, Києва, Дніпропетровська, Полтави

та інших міст України, а також у регіони компактного проживання українців у Європі, Канаді, США, Бразилії, Австралії та в інших країнах.

В “Українському Календарі” за редакцією А. Середницького (обсяг 350 сторінок), висвітлювали давню і сучасну релігійну, історичну, літературну, культурну й мистецьку тематику. В умовах комуністичного режиму Польщі, емігранти відзначали ювілейні дати видатних українських письменників, митців, діячів культури, політиків і військовиків. Значну увагу приділяли досягненням науки, техніки й економіки в Україні та в українському світі. Публікували у виданнях матеріали для української молоді та дітей.

Сучасні польські українознавці наголошують, що “Український Календар” був невичерпним джерелом знань про Україну, українців у Польщі й усьому світі, рідну мову й літературу, українсько-польські стосунки в історичному процесі та культурну співпрацю обидвох народів. На сторінках видання друкували статті, хроніку й інформацію про відзначення ювілейних дат, біограми, бібліографічні огляди, рецензії, а також уривки прозових творів і добірки поезій класиків української літератури та сучасників. Як додаток видано 20 томів прози і віршів українських авторів – так звану “Бібліотеку “Українського Календаря”.

Ось неповний перелік мовознавців-україністів з Польщі, праці яких друкували в “Українському Календарі”: С. Вархол, Р. Зволінський, В. Карашевич, З. Стебер, Я. Янів; літературознавців – Б. Лепкий, І. Ігнатюк, Ф. Неуважний, Г. Паздро, М. Сивіцький, М. Якобець та ін. Систематично публікували там вірші українських поетів з Польщі Анелі Білоус, Якова Гудемчука, Олександра Жабського, Івана Златокудра, Остапа Лапського та Ірини Рейт.

У виданнях “Українського Календаря” домінували поетичні твори українських класиків – Івана Котляревського, Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Павла Тичини, Максима Рильського, Олександра Олеся, а також сучасників – Миколи Вінграновського, Івана Драча, Ліни Костенко, Юрія Щербака та ін. Друкувались також прозові твори українських письменників.

Читачі “Українського Календаря” мали змогу ознайомитися з перекладами поезій видатних польських класиків – Яна Кохановського, Адама Міцкевича, Юліуша Словацького, Яна Каспровича, білоруського поета Янка Купали, російських класиків – Олександра Пушкіна, Олександра Блока, Сергія Єсеніна, а також європейських поетів світової слави – Франческо Петрарки, Віктора Гюґо, Джорджа Байрона та ін.

Редактор А. Середницький на свій страх і ризик публікував в “Українському Календарі” твори, вкриті заслоною мовчання або й заборонені в Польщі, а тим більше в Україні. Наприклад, у 1963 р. запропоновано читачеві статтю про “забороненого” Богдана-Ігоря Антоновича та його вибрані поезії. Київське видавництво надрукувало ці поезії в 1967 р. У 1964 р. в Календарі надрукували велику статтю про письменника і поета Богдана Лепкого, а в 1966 р. – про видатного українського історика Голову Центральної Ради Михайла Грушевського. “Крамольний” твір Миколи Хвильового і відомі поетичні рядки Василя Симоненка “На цвинтарі утрачених ілюзій уже немає місця для могил...” вміщено у виданні 1967 р.

Дратували комуністичних чиновників від культури у Варшаві, Києві та Москві й інші публікації “Українського Календаря”. Наприклад, стаття про поштові марки Української Народної Республіки, прекрасно проілюстрована їх збільшеними фо-

тографіями, де чітко проглядався національний герб незалежної України – тризуб (1964), інформація про петлюрівську еміграційну пресу в Польщі, про чоловічий хор інтернованих вояків Армії УНР Дмитра Котка (1968), а також біографії члена Центральної Ради, академіка ВУАН Сергія Єфремова і міністра зовнішніх справ Уряду УНР на еміграції, професора української мови і літератури Варшавського університету Романа Смаль-Стоцького (1976).

Окремо треба відзначити високий мистецький рівень ілюстративного матеріалу й дизайну “Українського Календаря”. Відомі графіки, художники і скульптори, різьбярі з Польщі та України передавали для чергових томів свої твори й на громадських засадах брали участь в оформленні чергових випусків (В. Корецький, П. Маркевич, Л. Орисик, В. Ропоцький, М. Яцків з Польщі та Є. Безніско, Ф. Гуменюк, О. Дуфанець, М. Левицький, Ю. Логвин, В. Остафійчук, О. Сластїон, М. Стратилат з України) та ін. Самобутнє лемківське мистецтво репрезентували репродукції картин лемківських майстрів світової слави Енді Варгола і Никифора Дровняка та світлини різьби на дереві Григорія Пещуха.

Кілька видань “Українського Календаря” в 70-х роках проілюстровано прекрасними картинами “опального” в Україні Феодосія Гуменюка, митцеві навіть довелося виїхати з Києва до Ленінграда. “Український Календар” регулярно публікував репродукції кращих творів українських митців минулого й сучасності. Наприклад, тільки “Львівську школу” представляли художники О. Новаківський, В. Манастирський, Л. Медвідь, Р. Сельський, графік С. Караффа-Корбут, скульптор Е. Мисько та ін.

Важливим в українознавчих публікаціях А. Середницького був цикл опублікованих у 1996–2004 рр. в українських і польських виданнях історичних розвідок про Головного отамана Армії УНР Симона Петлюру. Передусім це видана Товариством “Варшава–Київ” брошура “Симон Петлюра” (1997) та статті “Полтавська петлюріана” (1996), “Симон Петлюра – життя і діяльність” (1997), “В Українській бібліотеці імені Симона Петлюри в Парижі” (1998), “Симон Петлюра – живий символ державности України” (1999), “У 75-ті роковини вбивства Симона Петлюри” (2001), “Симон Петлюра в історіографії Польської Народної Республіки” (2004).

Окреме місце в публіцистиці А. Середницького займає розгромна рецензія “То не правдивий Симон Петлюра” (1999) на надруковану у Варшаві польською мовою антиукраїнську статтю В. Ковальчика “Пан Петлюра?”. Військово-історичну тематику висвітлено у ґрунтовній розвідці А. Середницького “Офензива на Київ 1920 р. та її значення для Армії та Уряду УНР в світлі петлюрівської преси в Польщі” (1998), у публікації “Генерал Павло Шандрук” (2008) та ін. У польських часописах друкували статті А. Середницького з історії Української Православної Церкви. (“Церковна проблематика в працях Українського наукового інституту у Варшаві” (1995), “Владика з України і Білорусі в XVII і XVIII віках” (1996) та “Іван Франко, як критик Брестської унії” (1998)).

Українознавчі проблеми висвітлюють польськомовні праці А. Середницького, видані Товариствами “Польща–Україна” і “Варшава–Київ” (“Головні етапи розвитку української історіографії” (1994), “В колі співпраці польських і українських вчених” (1995), “3 польсько-української ниви” (1995), “Вклад поляків у розвиток української культури” (2000), “Словничок польських українофілів” (2000), “Вклад

українців у культурний доробок Польщі” (2004), “З розмислів про польсько-українські стосунки” (2008) та ін.).

Українознавча діяльність А. Середницького тривала практично до дня його смерті 28 вересня 2012 р. В останнє десятиліття він був постійним автором і членом редколегії українських видань “Церковний календар” і “Антифон” Перемисько-Новосанчівської єпархії Української православної церкви. Написав низку українознавчих статей і вірші “Богородиці”, “Псалом 141”, “На Святий вечір”, “Великдень”, “Церква” і “Панахида”. Опублікував також понад 12 брошур про польсько-українські відносини в Товаристві “Варшава–Київ”. Плідною була 10-літня співпраця А. Середницького з польським часописом “Бунт молодих духом” у Варшаві, де він був членом редколегії, вів рубрику “Польсько-українська трибуна” й систематично друкував українознавчі статті.

ПРАЦІ ПРО АНТОНА СЕРЕДНИЦЬКОГО

Антон Середницький // Шевченківський словник. – Київ, 1977. – С. 209.

Середницький Антін // Українська журналістика в іменах. – Львів, 1999. – С. 306–307.

Середницький Антін Тимофійович // Тернопільський енциклопедичний словник / [за ред. Г. Яворського]. – Тернопіль, 2008. – Т. 3. – С. 108.

ВИБРАНІ ПРАЦІ АНТОНА СЕРЕДНИЦЬКОГО

Пройденим шляхом. – Варшава: УСКТ, 1976. – 39 с. [підпис: Вербка А.]

Мандрівка до Чайчинець. – Варшава: УСКТ, 1984. – 31 с. [підпис: Вербка А.]

Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne. – Warszawa: UTSK, 1976. – 63 s.

Twórczość literatorów ukraińskich w PRL i ich związki z kulturą polską // Udział Ukraińców w walce z hitlerowskim faszyzmem i ich wkład w ogólny dorobek PRL. – Lublin: UTSK, 1987. – S. 66–83.

Symon Petlura. – Warszawa: “Stowarzyszenie “Warszawa–Kijów”, 1997. – 68 s.

Симон Петлюра – живий символ державности України // Українська бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі. Інформаційний бюлетень. – 1999. – Ч. 62. – С. 17–18.

У 75-ті роковини вбивства Симона Петлюри // Українська бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі. Інформаційний бюлетень. – 2001. – Ч. 64. – С. 13–15.

Польські поклонники Симона Петлюри в міжвоєнних роках // Тези доповідей Міжнародної конференції “Польща і Україна. Військово-політичний союз”. – Торунь, 2000. – С. 20.

Symon Petlura – życie i działalność. – Warszawa: “Stowarzyszenie “Warszawa–Kijów”, 1997. – 58 s.

W kręgu współpracy uczonych polskich i ukraińskich w Warszawie (1925–1939) // Rocznik Teologiczny. – 1994. – № 1–2. – S. 197–212.

Główne etapy rozwoju historiografii ukraińskiej // Powrót do historii. – Warszawa: Instytut Historii PAN, 1994. – S. 38–46.

Wkład Polaków do kultury ukraińskiej // Państwa Narodowe Europy Środkowo-Wschodniej w XX wieku. – Łowicz; Warszawa, 2000. – S. 41–62.

Problematyka kościelna w pracach Ukraińskiego Instytutu Naukowego w Warszawie // Rocznik Teologiczny. – 1995. – № 1. – S. 253–266.

Władcy z Ukrainy i Białorusi w XVII i XVIII wiekach // Ostatnie lata Rzeczypospolitej. – Łowicz, 1996. – S. 115–125.

Ofenzywa na Kijów w roku 1920 i jej konsekwencje dla Armii i Rządu URL. Część I // Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej. – Wrocław; Warszawa; Kraków: Wyd-wo PAN. – 1993. – T. XXVIII. – S. 35–55.

Ofenzywa na Kijów w roku 1920 i jej konsekwencje. Część II. Dzieje Ukraińskiego Komitetu Centralnego w 20–30 latach. – Warszawa: Wyd-wo Naukowe “Semper”. – 1994. – S. 47–56.

Dialogi polsko-ukraińskie. – Warszawa: “Stowarzyszenie “Warszawa–Kijów”, 1997. – 96 s.

Z rozmyślań o stosunkach polsko-ukraińskich. – Warszawa: “Stowarzyszenie “Warszawa–Kijów”, 2008. – 54 s.